

رویکرد احیای بافت‌های تاریخی و ارزشمند شهری در حفظ هویت معماری بناها

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۸/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۹/۲۱

کد مقاله: ۶۵۵۹۶

امید شاطری و ایقان^۱، محمد دبدبه^{۲*}

چکیده

بافت‌های قدیمی شهرها به واسطهٔ دیرینگی بناهای ارزشمند تاریخی و وجود عناصر معماری آمیخته با هنر و هویت بناها ارتباط گسترده‌ای با فرهنگ یک جامعه و تأثیر از ساختارهایی با کاربری‌های منحصربه‌فرد فضایی و عملکردهای مختلف سنجیده می‌شود. احیاء و سازماندهی سازگار با مرمت اصولی ابنیه‌های تاریخی در کالبد بافت‌های فرسوده شهری می‌تواند باعث رونق صنعت گردشگری، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی با باززنده‌سازی و نوسازی در حفظ و حفاظت با هویت اصلی بناها و میراث معماری و شهرسازی می‌توان جستجو کرد. تحولات تأثیرگذار در شهرهای تاریخی و رفع مشکلات ابنیه‌های بافت‌های فرسوده شهری در زمینه‌های مختلف در احیاء و هماهنگی با اجزاء در توسعه و باززنده‌سازی با یک تغییر کاربری سازگار و به‌هم‌پیوسته پرداخته می‌شود. بنابراین در این پژوهش تلاش شده هویت تاریخی با یک رویکرد مطلوب و واکاوی اجزای تشکیل‌دهنده با یک نگرش عمل‌گرایانه رهیافتی پایدار انجام صورت گیرد. روش تحقیق در این نوشتار با بهره‌گیری از «روش توصیفی - تحلیلی» به بررسی رویکردها و راهبردها در حفظ هویت بافت‌های فرسوده تبیین گردد شده است و هم‌چنین با استفاده از گردآوری داده‌ها مطالعات کتابخانه‌ای جمع‌آوری و بهره می‌برد. مقاله حاضر با بررسی‌های انجام گرفته شده و تدابیر صورت گرفته در احیاء و باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی ارزشمند قابل تخصیص با یک تغییر کاربری همسو با نیازهای امروزی می‌توان شاهد عدم از بین رفت بافت‌های فرسوده تاریخی شهری با راهکارهای علمی در حوزه نوسازی پدیدار و معیارهای ساختار فضایی دست یافت.

واژگان کلیدی: احیاء، بافت‌های فرسوده شهری، هویت، میراث معماری و شهرسازی، باززنده‌سازی

۱- کارشناسی ارشد معماری داخلی، گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر، ایران

۲- کارشناسی ارشد معماری داخلی، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر، ایران (مسئول مکاتبات)

mohammad.dabdabeh74@gmail.com

رشد روز افزون و بی‌رویه جمعیت شهرها در طی دهه‌های اخیر و نیاز امروزی به عناصری کالبدی هم‌چون فضاهای زیرساختی مانند گسترش خیابان‌ها، بناهای مسکونی و تجاری افق‌های متفاوت به سیمای هسته اولیه شهر گوشه شده و هم‌چنین باعث کنار رفت و عدم توجه به بافت‌های تاریخی ارزشمند فرسوده شهری باعث از بین رفتن هویت اصلی معماری و هویت فرهنگی در پی داشته است. و لکن اگر تدبیری جدی صورت نگیرد چیزی به نام هویت در ابنیه‌های تاریخی نخواهیم داشت و میراث فرهنگی ملی دچار مشکلات و عدم توسعه در این بخش خواهد شد. احیای بافت‌های فرسوده شهری و حفظ فرم ساختاری بافت‌های تاریخی ارزشمند در چارچوب عملکردی و سازمان فضایی برای فراموش نشدن با یک درگرگونی فضایی و تغییر کاربری سازگار می‌توان جایگاهی ویژه‌ای به‌خصوص برای ابنیه‌های دارای هویت با معماری دوره‌های تاریخی بیان کرد و یا به بیان دیگر برای کنترل حجم ساخت‌وساز مهم‌ترین گزینه برای عدم از بین رفتن بناهای کهن فرصت استثنایی در میراث فرهنگی-ملی در احیاء و حفاظت و مشارکت در این بخش می‌تواند راهکارهای کلان اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نگاهی اختصاصی انداخت و ارائه داد.

میراث فرهنگی نقش مهمی در حفاظت و باززنده‌سازی، نوسازی و مرمت ۱ دارد که صاحب اندیشان متفکر بر این باورند اصالت ۲ میراث ملی و جهانی در فهرست جامع از جایگاه و ویژگی‌های منحصر به فرد و ویژه در نگرش، ایفاء می‌کند. طوری که در این راستا تلاش برای حفظ اصالت و حفاظت، هویت بخشیدن به فضا برای احیاء برای شکل‌گیری بافت‌های تاریخی شاهد از بین رفتن این ابنیه‌های ارزشمند خواهیم بود (یوکیلهتو، ۱۳۸۷: ۴۲۵-۲۲۵). که اگر تدبیری اساسی و غلبه نکردن با افکار مدرنیته صورت نگیرد دچار هنجارهای اجتماعی آمیخته با مفاهیم هم‌چون نابودی کامل سنت‌های پیشینیانمان در جامعه و شاهد ذهنیت و افکار تقلید از کشورهای دیگر مواجه خواهیم شد. مکان‌های تاریخی و ارزشمند شهرها میراث معماری و آثار به‌جای‌مانده از گذشتگان ماست که در گذر زمان در هویت بخشی به حیات شهری همیشه نقش بسزایی ایفاء و مظهر نگرش بعد فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را به خود دیده‌اند. بافت‌های تاریخی شهرها و حفظ احیای آن‌ها با یک سیستم به‌صورت سامانه‌ای در میراث فرهنگی و ملی حیات دوباره دادن به بافت‌های فرسوده شهری می‌تواند پیش‌برنده هم‌چنین ساختارهای فضایی بافت‌های تاریخی جایگاه ارگانیک بودن خود را حفظ و باعث تأثیرگذاری در ارتباط با ناهمخوانی‌های شهری را کاهش و با توسعه این ابنیه‌های ارزشمند در حوزه‌های مختلف با محوریت مطلوب خواهد شد که این مسئله باعث ایجاد ارزشمندتر شدن بافت‌های قدیمی و حفظ هویت اصلی خود را در پی خواهد گرفت که یک عملکرد با استراتژی مؤثر می‌تواند به‌کار انجامد (Klantari et al, 2005: pp.77-92).

بافت‌های تاریخی به عنوان مرکزی‌ترین هسته شهرها می‌باشد و می‌توان اساس و پایه‌ای شناخت تاریخ، معماری، هنر و فرهنگ بیان کرد هرچند با گسترش شهرها در حال توسعه به مراکز جدیدتر نمی‌توان هسته‌های مرکزی رو نادیده گرفت لذا بافت‌های تاریخی اهمیت خود را هیچ‌گاه از دست نخواهند داد بلکه در ارتباط با حفظ و احیای مراکز شهری از دامنه گسترده‌تر تحقق پیدا می‌کنند. این مقاله با بررسی صورت گرفته شده در بافت‌های تاریخی و فرسوده شهری ارزشمند در تبیین و حفظ و نگهداری این ابنیه‌ها تلاش دارد با رویکردهای باززنده‌سازی در احیاء و حفاظت بخش چشمگیری از تاریخ شهرها که نشان‌گر ارزش‌ها، باورها و هنرهای غیر قابل برگشت خلاصه می‌شود را بیان کند که می‌توان هدف از این نوشتار به بررسی فرم‌ها، الگوها و ساختار فضایی در مرمت و به‌خصوص احیاء بافت‌های تاریخی با رویکردهای سازگار و مطلوب با یک تغییر کاربری ۳ کارآمد در بافت‌های شهری و جلوگیری از بی‌ارزش شدن آن‌ها انجام گرفته شده است. هم‌چنین برای دستیابی به تحقق اهداف روش‌های اجرایی در احیاء مروری به پیشینه مداخله ۴ در بافت‌های تاریخی مطرح و سپس برای راهیابی به حل مسئله با ارائه روش‌های اجرایی در جهت سازمان‌دهی بافت‌های تاریخی و مدیریت شهری حفاظت از این مراکز با برنامه‌ریزی‌های سیستماتیک پیشنهاد گردیده شده است. به منظور یکسان‌سازی مجموعه مقالات و نیز برای آن‌که امکان ترکیب و انتقال فایل کامپیوتری آن‌ها فراهم شود، لازم است که همه مقالات با طریقی یکسان و کاملاً هماهنگ تهیه و تایپ شوند. این راهنما به نویسندگان مقالات فارسی کمک می‌کند تا مقاله خود را با طرح مورد قبول نشریه تهیه نمایند. توجه شود که صورت ظاهری این راهنما و نگارش آن منطبق بر دستورالعمل تهیه مقالات است.

۲- مفاهیم اصلی

۲-۱-۱- احیاء^۵ (بافت‌های تاریخی شهری)

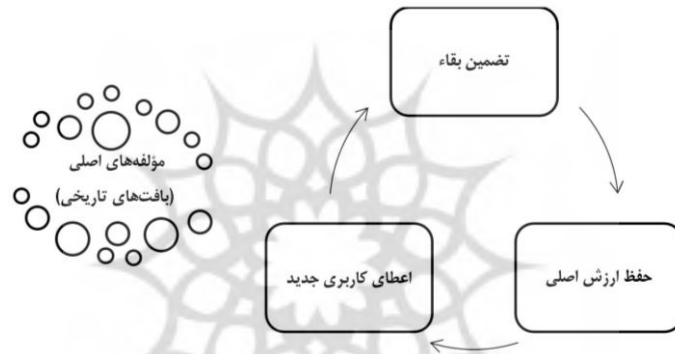
احیاء یک مفهوم و رویکرد حفاظتی دارای تعبیری خاص می‌باشد، به طوری که در نگاهی جامع‌تر احیاء یک فن و زیرمجموعه مرمت به مفهوم عام آن بوده است، به معنی یک سری اقدامات مبتنی بر برنامه‌ریزی می‌باشد که برای بهبود فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی یک ناحیه تاریخی یا شهر تاریخی یا یک ابنیه که حیات عملکردی اصلی خود را از دست داده، ناگزیر به‌شمار می‌آید (فخاری تهرانی، ۱۳۷۲: ۲۳-۶). «احیاء» فرصت‌های از تداوم و ارزش‌های وسیع‌تری بر مکان‌های قابل استقرار فراهم می‌آورد که راهکارهای فرایند احیاء طبق (جدول ۱)، می‌تواند برای حفظ بافت‌های تاریخی لحاظ نمود هم‌چنین تأکید بر احیاء به عنوان یک رویکرد حفاظتی در محیط‌های بافت‌های تاریخی شهری با اعطای کاربری اختصاصی معاصر باعث جلوگیری از بین رفتن و ایجاد روح مکان ۶ و حس مکان ۷ به بناهای تاریخی اختصاص داد به عنوان نمونه (شکل ۱)، نشان‌دهنده این موضوع می‌باشد. طوری که اثری تأثیرگذار بر روی مخاطب به عنوان یک شیوه متعارف از حفاظت میراث فرهنگی در احیاء از جنس تاریخ، ارزش‌ها، هنرها و زبان‌شناختی قرار داشته از اهمیت ماندگار و ویژه‌ای برخوردار گردد. احیاء، بر مبنای تجربه‌های انجام یافته با استفاده از ظرفیت‌های موجود در اثر تاریخی و با به‌کارگیری شاخصه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به عنوان یک رویکرد کارآمد، اثر تاریخی را بر ذهن مخاطب قرار می‌دهد که امکان به فعلیت رسانیدن این ظرفیت‌ها را فراهم می‌کند. به عبارت دیگر، طرح احیاء ارزش‌ها، ظرفیت‌ها و فرصت‌های نهفته، اثر را به قطعیت می‌رساند. هم‌چنین نتیجه عملکردی و چه استقرار برای استفاده مجدد برای

یک تغییر کاربری اصیل و پیشین اثرها از نشانه‌های سرزندگی و چه استقراری یا درج یک کاربری امروزی‌سازی ۸ متفاوت با کارکرد اصلی و اصیل آن برخوردار باشد، عملی بودن آن منوط به وجود این شرایط و آمیخته با ظرفیت بالقوه بوده است.

جدول ۱- راهکاری فرایند احیاء در بافت‌های تاریخی شهری (مأخذ: نگارندگان)

فرایند احیاء بافت‌های تاریخی شهری			
روند احیاء			
احیاء			
یگانگی بخشیدن به همه بخش‌های از میان رفته اثر یا سازمان فضایی بر مبنای فرایند خلاقانه بازگرداندن حالت وجودی، ذاتی و اصلی و «هویت»			
باززنده سازی ^۹	بهسازی ^{۱۰}	نوسازی ^{۱۱}	بازسازی ^{۱۲}
- تأکید برای احیاء اجتماعی - تأکید برای احیاء اقتصادی	- جایگزینی عملکرد مناسب - معاصر سازی فضا	- برنامه‌ریزی کالبدی - تأکید بر فعالیت‌ها	- رعایت اصل خویش - فضایی معاصر

احیای بافت‌های تاریخی را می‌توان از عرصه‌های مختلف به منظور حفظ طراحی شهری و مرمت شهری و بخشی از بیکره شهر در کلیت مورد بررسی قرار داد که احیای بافت‌های تاریخی صرفاً از طریق اقدام کالبدی ممکن نیست بلکه حضور و مشارکت مردمی و جنبه‌های فرهنگی - اجتماعی مدنظر است. احیای بافت‌های تاریخی باید با هدف توسعه و در چارچوب اهداف توسعه پایدار صورت گیرد.

شکل ۱- برنامه‌ریزی و طراحی پروژه احیاء با حفظ اصالت بنا (مأخذ: نگارندگان)

بافت‌های تاریخی شهری میراثی ارزشمند در فرهنگ یک جامعه و معماری وابسته و به‌جای مانده از نسل‌های گذشتگانمان است. طوری که محدوده تاریخی در مراکز شهرها مظهر رشد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بوده است. هم‌چنین حفظ و احیای ابنیه‌های تاریخی با تغییر کاربری سازگار در راستای سازمان‌دهی تأثیرگذار در یک سیستم شهری به‌صورت جامع و سامانه‌ای باعث راهیافت عمل‌گرایانه و یکپارچگی حیات بافت‌های تاریخی شهری همسو با شهر زنده و رگه‌های اصلی هویت می‌توان نگه داشت (کلانتری خلیل آباد، حاتمی‌نژاد، ۱۳۸۵: ۱۷۶-۹۰). معیارهای احیاء بافت‌های تاریخی شهری اولاً نیاز به ارزش‌یابی ژرف‌نگر حس‌مکانی خاص خود را داراست و ثانیاً حفظ ارزش معماری بر مبنای اصول نظری در طراحی و مرمت رعایت شده باشد ثالثاً حفظ ارزش تاریخی ۱۳ در احیاء و توجه به قوانین و مقررات ملی و جهانی برخوردار باشد رابعاً حفظ سرمایه با اندیشه سازندگان بنا با کم‌ترین دخل و تصرف در مرمت و احیاء، براساس برنامه‌ریزی معیارهای احیای بافت‌های تاریخی شهری طبق (جدول ۲)، حفظ شده باشد.

جدول ۲- معیارهای احیای بافت‌های تاریخی شهری (مأخذ: نگارندگان)

حس مکان	حفظ ارزش معماری	حفظ ارزش تاریخی	حفظ سرمایه
- هویت بافت‌های تاریخی	- الگوپذیری	- حفظ و حفاظت	- سرمایه ملی
- مفهوم مکانی	- فرم‌پذیری	- نگهداری ^{۱۴}	- سرمایه فرهنگی ^{۱۵}
- تعامل معنایی	- ساختار فضایی	- توجه به شاخص‌ها	- سرمایه اقتصادی
رعایت اصول اخلاق حرفه‌ای در بافت‌های تاریخی و ارزشمند رعایت ارزش‌های معنوی			

۲-۲- هویت شهری^{۱۶}

هویت شهری را می‌توان از چند بعد کالبدی و طبیعی، انسانی و سرمایه اجتماعی، ۱۷ تاریخی و اقتصادی بررسی نمود. هویت مکان در اثر تجربه مستقیم محیط فیزیکی و محک زدن فضا به وجود می‌آید و بازتابی از وجوه اجتماعی و فرهنگی مکان است. هویت مکان به ویژگی‌های قابل تشخیص مکان اشاره دارد درحالی‌که هویت مکانی احساسی در یک فرد و یا جمع است که به واسطه ارتباط با یک مکان برانگیخته و باعث افزایش انرژی در افراد می‌شود (رضازاده، ۱۳۸۰: ۲۷-۲۳). هویت شهری بخشی از زیرساخت هویت انسان و حاصل از شناخت‌های انسان‌ها در زندگی برخوردار بوده است. عوامل و عناصر هویت بخش یک شهر بسیار گسترده و حائز اهمیت هست هویت شهر بر پایه مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده اجزاء و شکل‌دهنده فضا می‌باشد، که عبارت‌انداز: مؤلفه‌های طبیعی، مصنوعی و انسانی که هر کدام صفات و متغیرهای ویژه خود را داراست. که با به‌هم‌پیوستن این اجزاء پلاک هویت شهری را می‌توان به وجود آورد طبق (شکل ۲)، نشانه این موضوع می‌باشد.

شکل ۲- پلاک هویت شهری (مأخذ: نگارندگان)

۳-۲- مرمت شهری^{۱۸}

مرمت شهری در اندیشه نوین به این واقعیت دست یافته که باززنده‌سازی و مرمت کالبدی، پاسخگوی حل بحران شهری نیست و به‌طور توانمند بایستی مرمت فرهنگی و اجتماعی را نیز در دستور کار (مرمت شهری)، قرار داد به بیان دیگر، همان‌گونه که مرمت شهری از مداخله در ساخت کالبدی فضایی شهر و بافت‌های تاریخی شهری آغاز شده است، بایستی به مداخله در ساخت فرهنگی و اجتماعی جامعه نیز منجر شود (حاجی‌پور، ۱۳۸۶: ۲۵-۱۶). مرمت شهری در سیرتاریخی، تحولات و دگرگونی خود را در دوران معاصر و به ویژه از دهه ۱۹۵۰ میلادی تا به‌امروز، دوره‌ها و مراحل مختلفی را سپری کرده است. که در هر دوره ابنیه‌ها با شرایط زمانی خود دارای معنا و مفهومی روشن بوده و از خود به‌جای گذاشته‌اند که در طول چندین‌دهه، مرمت شهری از فرم‌پذیری تا طراحی‌های ساده و گاهاً پیچیده باززنده‌سازی و آمیخته با هویت بافت‌های تاریخی فرسوده شهری به مرمت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و مرمت آرایش شهری متحول شده‌اند. دهه ۱۹۵۰ میلادی، دهه‌ای که عمدتاً با باززنده‌سازی پس از جنگ جهانی دوم چشمگیر شده است. در مفهوم اصلی می‌توان مرمت شهری را به سه معنا عنوان کرد: «باززنده‌سازی مو به مو»، «باززنده‌سازی نوگرایانه در قطع کامل با گذشته» و «باززنده‌سازی نوپردازانه با نگاه به گذشته و با تأکید بر آینده» بیان می‌شود را لحاظ کرد. هم‌چنین دهه ۱۹۶۰ میلادی، عمدتاً با بازخوانی اقدامات نوگرایانه و نوپردازانه دهه پیشین شکل می‌گرفت، نبود و یا کمبود حیات مدنی و اجتماعی در اقدامات باززنده‌سازی شهری (مرمت شهری)، سبب متمرکز شدن و نگاهی دقیق‌تر به نوسازی فرهنگی و اجتماعی بازگردانده شود. و می‌توان دهه ۱۹۷۰ میلادی، را با شناخت موقعیت‌ها و ارزش‌های نهفته در بافت‌های تاریخی شهری، با به‌دست آوردن دوباره این بافت‌ها از سوی مراکز از جمله شهرداری‌ها و به‌خصوص بخش خصوصی در دستور کار قرار می‌گیرد و باعث توانمندسازی و سیستماتیک کردن بافت‌های تاریخی و ایجاد رشد اقتصادی و مفهوم مرکزی مرمت شهری در این دوره دست یافت.

۳-۳-۱- رویکرد معاصر- (مرمت شهری)

باززنده‌سازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری یکی از برنامه‌های بازآفرینی شهری از ظرفیت‌ها و دسترسی‌ها با حفظ سیاست‌گذاری اصولی در طراحی و رشد توسعه شهری محسوب می‌شود. بازآفرینی شهری را می‌توان یکی از تأثیرگذارترین رویکردهای معاصر در حوزه مرمت شهری به‌شمار آورد. لذا یکی از اصلی‌ترین عناصر این رویکرد نگرش به واقعیت ابعاد متنوع شهری به‌طور سامانه‌ای و سیستماتیک کردن اجزاء با ساختارهای کالبدی و طبقه‌بندی کارآمد و اجرایی کردن راهبردهای بازآفرینی مرمت شهری در دستور کار قرار داد. رویکرد معاصر مرمت شهری را می‌توان دارای اهمیت و تأکید روزافزون بر شخصیت‌های هر شهر و منطقه با عملکردهای برنامه‌ریزی شده با ارزش‌های معماری در حفظ میراث در نظر گرفت (لطفی، ۱۳۸۷: ۲۰۱-۱۹۷).

۳- نظریه‌های «هویت»^{۱۹} در معماری

۳-۱- «گوردون کالن»^{۲۰}

«گوردون کالن» یکی از نظریه‌پردازانی است که با تأکید بر نقش ادراک و پی‌بردن، خاطرات و تجربیات انسان را به عنوان عاملی تأثیرگذار در طراحی محیط و فضا بیان می‌کند و همچنین می‌نویسد: «چشم‌انداز به این خاطر مفید و کارساز است که خاطرات و تجربیات انسان را یادآوری می‌کند، یعنی همان عکس‌العمل‌های برداشتی درونی که وقتی آشکار پدیدایی کردند قادراند روند افکار انسان را برهم بزنند و به فکر فرو روند». بر این اساس «گوردون کالن» طراحی را با استفاده از خلق ارزش‌های ذهنی مخاطب توصیه می‌کند. طوری که دیده‌های بصری را به عنوان عنصر اصلی و مهم در ادراک محیط می‌پندارد، ایجاد دید را راه حلی مناسب برای هماهنگی متوالی محیط توصیف کرده است (کالن، ۱۳۹۰: ۱۸۵-۵۰).

۳-۲- «ایماس راپوپورت»^{۲۱}

«ایماس راپوپورت»، نظریه‌پردازی است که هدف اصلی طراحی را خلق فضاها و محیط‌هایی سازگار و یکسان با خواسته‌ها و فعالیت‌های استفاده‌کنندگان بهره‌ور می‌داند. همچنین «ایماس راپوپورت»، تأکید بر نقش فرهنگ در معماری معتقد و باورمند است که ارتباط بین فرهنگ و شکل ساخته شده باید انعطاف‌پذیری بیشتری داشته باشد تا طراحی تا آنجا که امکان دارد با انتهای بی‌پایان و سرانجام باز باشد تا معنی و مفهوم را تداعی و یادآوری کنند و مرتبط با استفاده‌کنندگان به کار گرفته شود و بر مینا آن را متغییری فرهنگی معرفی کند که در ارتباط تنگاتنگی با مفهوم شخصی شدن قرار گیرد. «ایماس راپوپورت»، معنی بسیاری از محیط‌ها را به صورت شخصی با مسلط شدن بر آن (محیط اطراف)، کامل کردن و تغییر آن به وجود می‌آید را با افزایش خوانایی و تشابه بین معانی و پیام‌هایی که از آن طریق منتقل می‌شود معتقد بر افزایش معانی در چارچوب کلی می‌داند (راپوپورت، ۱۳۹۲: ۲۰۵-۸۵).

۳-۳- جان لنگ

«جان لنگ»، معتقد است طراحان باید برای پاسخ به نیازهای ادراکی و هویتی مردم به خواسته‌ها، نیازها، نگرش‌ها و تمایلات آن‌ها و با پشتکار کامل توجه داشته باشند. طوری که وقتی شرایط در حال تغییر و عوض شدن باشد استدلال‌های گواهی در دسترس باشد تا نیازهای مورد نیاز انسان حفظ شوند. همچنین «جان لنگ»، یقین دارد محیط ساخته شده را رمزی و رازی همسو با شناسه نهادهای فرهنگی و اجتماعی به وجود آورنده آن‌ها بوده و با تغییر ادراک انسان نسبت به عملکرد جامعه، فرم کالبدی محیط نیز تغییر می‌کند. «جان لنگ»، هدف اصلی طراحی را حل مسأله، پاسخ به نیازهای انسانی و غنی ساختن تجربه انسان می‌داند بر این مینا او معتقد است که هر کار خلاق و آری از طراحی که حقیقتاً در خدمت جامعه است، و می‌تواند از طریق همدلی با مردم و درک قابلیت‌های محیط و آگاهی از تنوع و تفاوت‌های فرهنگی رشد کند و برای بالا بردن تجربه انسان نسبت به گذشته با استفاده از تفکر خلاق، به عنوان یکی از وظایف اصلی طراحان بیان، حفظ، بهره‌مند و پایدار شود (لنگ، ۱۳۸۶: ۳۰۰-۱۶۰).

۴- نظریه‌های «هویت» در فلسفه

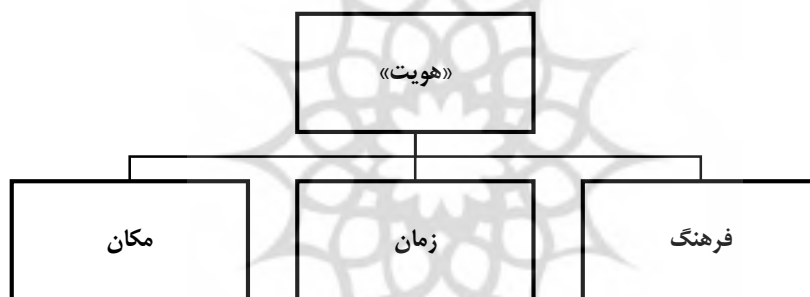
دیدگاه‌های برخی از بزرگان فلسفه از نگرش هویت بر مبنای فرهنگ، زمان، مکان، فرم و تأثیرگذاری عوامل در تشخیص هویت مفهومی و عملکردی حاکمی و متأثر بوده و براساس (جدول ۳)، می‌توان از دیدگاه‌های این اندیشمندان بزرگ فلسفه در نظر گرفته شده با حقیقت وجودی بهره‌مند ساخت.

۵- شکل‌گیری هویت در معماری شهری

شکل‌گیری هویت بیان‌گر ویژگی‌های مکانی هر فرد یا پدیده‌ای می‌باشد (Bemanian et al., 2010: 39). که مستلزم فرایند معرفی معیارها و عوامل کلیدی در جهت توسعه شهری بوده است که یکی از دیدگاه‌های مهم در زمینه هویت مکان در چارچوب شکل‌گیری هویت مکان می‌باشد. «آنتونی گیدنز»، ۲۶ یکی از نظریه‌پردازانی می‌باشد که مکان را مرتبط با هویت شخصی و مبتنی بر توانایی‌های پایدار احساس خود می‌نگرد. وی معتقد است هویت محصول کنش‌های فرهنگی، اجتماعی و مراقبت‌های دائمی از آن در فعالیت‌ها بوده است. بر این اساس هویت انسان و هویت مکان در پیوند ناگسستنی با همدیگر نهان می‌یابد. نه مفاهیم ظاهری و صوری بلکه وابسته به توانایی‌ها و تداوم‌های فرد در زمان و فضا و بازتاب تفسیر وی براساس شناخت‌ها در فرایند شکل‌گیری طبق (شکل ۳)، هویت آمیخته و در ارتباط با اجتماع توسعه مبنی بر احترام قابل ارزیابی و بررسی می‌باشد (گیدنز، ۱۳۸۷: ۲۹۳-۱۸۶).

جدول ۳- دیدگاه‌های برخی از نظریه‌پردازان علوم فلسفه در ساختار هویت (مأخذ: جمع‌آوری توسط نگارندگان)

پُل میشل فوکو ^{۲۳}
وی معتقد است: - انسان وجودی دو بعدی دارد که یک بعد آن در فاعلیت شناسایی می‌شود و بعد دیگر آن در اُبژه یا موضوعیت معرفت قرار دارد. استنتاج مفهومی از دیدگاه فوکو: (انسان، ادراک، معنا)
هانری برگسون ^{۲۴}
وی معتقد است: - هویت مدرن پدیده‌ای جمعی، متکثر، متشکل و درحال تکوین، ساخته شده توسط عناصر گذشته، خاطره و حافظه بوده است. استنتاج مفهومی از دیدگاه برگسون: (انسان، زمان، مکان)
افلاطون
وی معتقد است: - حقیقت هر امری صورت یا مثال آن می‌باشد، وجود افراد نمود حقیقت، علت وجودی انسان حقیقت انسانیت بوده است. استنتاج مفهومی از دیدگاه افلاطون: (دیرینگی، ذاتی بودن، جاودانگی)
دیوید هیوم ^{۲۵}
وی معتقد است: - عدم توانایی درک حقیقت وجود، خود مجموعه مرکب از عقاید، احساسات و استعدادهای درحال تغییر، هویت توده‌ای از تأثیرات و انطباعات نگرش حسی، تجربی و خاطره می‌باشد. استنتاج مفهومی از دیدگاه هیوم: (انسان، زمان، مکان)
ارسطو
وی معتقد است: - وجود هویت شامل صورت و ماده است، ماده و صورت جوهر و قائم به ذات می‌باشند. استنتاج مفهومی از دیدگاه ارسطو: (ذاتی بودن، وحدت)

شکل ۳- شکل‌گیری هویت معماری (مأخذ: نگارندگان)

۶- رویکرد برنامه‌ای در حفظ احیاء بافت‌های تاریخی ارزشمند در ایران

بافت‌های تاریخی و دارای ارزش تا پیش از سال ۱۳۶۷ با رویکردهای برنامه‌ای در حفظ و احیاء بیشتر به عنوان بازگشت به بناهای رها شده در بافت‌های تاریخی شهری با ساختار فرهنگی، اجتماعی و عملکرد زمینه‌ای به‌کارگیری می‌شد. همچنین بین سال‌های ۱۳۶۷ تا ۱۳۹۱ در اقدامات اولیه برنامه‌های وزارت مسکن و شهرسازی و سپس در سیاست‌ها و اقدامات شهرداری‌ها با نگاه ساختاری و کل‌نگر به پدیده بافت‌های تاریخی و قابل احیاء می‌توان مشاهده کرد. رویکرد برنامه‌های زندگی امروزی - کالبد قدیم وزارت مسکن و شهرسازی یکی از اولین نگاه‌های ساختاری به احیاء و حفاظت از ابنیه‌ها به عنوان اجزای از بافت‌های ارزشمند به حساب می‌آید که شامل مرمت ساختمان‌های باارزش و استفاده مجدد از آن‌ها با هدف نوسازی و بهسازی در حفظ مرمت شهری با جلوه‌های منحصربه‌فرد شهرهای تاریخی ایران، در چارچوب رویکرد برنامه‌ای در توسعه شهری و به دنبال تأمین شرایط زندگی مناسب و نگرش عملکردی شهری درحال گسترش بوده است. همچنین به بیان دیگر می‌توان این رویکرد برنامه‌ای در بازآفرینش را به‌طور خاص با هدف جذب سرمایه‌گذاری به‌خصوص بخش خصوصی در مراکز تاریخی ارزشمند شهرها از طریق ترویج بهره‌برداری و بهره‌مند شدن مجدد از ابنیه‌های شاخص بافت‌های تاریخی، به عنوان ابزاری برای گسترش باززنده‌سازی، نوسازی و بهسازی بازآفرینی شهرها در جهت توسعه پایدار، مشاهده نمود (Roberts, 2000: 17).

۷- اصول روند باززنده‌سازی ابنیه‌های تاریخی در احیاء مرمت شهری

روند نوسازی و بهسازی مرمت شهری و احیاء ابنیه‌های تاریخی و دارای ارزش، یک فرایند خلاق و نوآوری ۲۷ به‌شمار می‌آید، میزان مداخله و نوآفرینی مرمت‌گر می‌تواند در روند طراحی، اجرا و به‌خصوص نتیجه نهایی پروژه‌های احیاء کاملاً تأثیرگذار باشد. به همین منظور خلاقیت در موضوع فعالیت‌های احیاء و باززنده‌سازی در نحوه آفرینش کار باید قابل توجه مرمت‌گر قرار بگیرد. بر همین اساس توجه به آیت‌م‌های به‌دست‌آمده می‌تواند در اصول روند احیاء بافت‌های تاریخی شهری بسیار تأثیرگذار و مورد توجه باشد که عبارت‌اند از:

- آگاهی به میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری موقعیت و جایگاه بافت‌های تاریخی با توجه به راندمان ابنیه‌ها در مجموعه بافت‌های تاریخی شهری.
- شناخت و آشنایی آثار، یادبودها از ابنیه‌های تاریخی ارزشمند در احیاء بافت و منصوب جایگاه و موقعیت طراحی در مقیاس طرح، اجرا و برنامه‌ریزی برای تأمین نیازهای عملکردی بافت‌های تاریخی از طریق احیاء عملکردی ابنیه‌های تاریخی بافت‌های شهری.
- اعمال به اجرا درآوردن عملیات مرمت ابنیه‌ها در جهت به انجام رساندن پیش‌بردهای رویکردی، احیاء بافت تاریخی شهری در روند باززنده‌سازی.
- توجه به عملکردهای مرمت‌گر بر رویکرد مرمت شهری.
- طرح‌ریزی در اجرای برنامه‌های طراحی و بهسازی در روند احیاء عملکردی در مقابل مرمت شهری می‌تواند کالبدی برای مطابقت^{۲۸} با کالبد و نیازهای عملکردی نوآورانه با فناوری‌های امروزی تأثیرگذار در احیای بافت‌های تاریخی مرمت شهری.
- توجه به معنویات.

۸- فرصت‌های اقتصادی بافت‌های تاریخی در جهت توسعه «صنعت گردشگری»^{۲۹}

- وصول ابنیه‌های تاریخی ارزشمند در چرخه تناوب و انتفاعی اقتصادی و بهره‌وری با نگرش به دیرینگی و کهنگی ابنیه‌های تاریخی ایران بیش از ۷۰۰۰ هزار سال قدمت می‌تواند یکی بزرگ‌ترین بازارهای اقتصادی در صنعت گردشگری در جهان به‌شمار آید. یکی از محورهای اصلی در رشد و توسعه صنعت اقتصادی، پویایی صنعت گردشگری داخلی و خارجی می‌باشد که می‌توان با فرصت‌های سرمایه‌گذاری به‌خصوص بخش خصوصی و بهره‌برداری از بناهای تاریخی و فرهنگی بازسازی و احیای بناهای تاریخی و با مدیریت صندوق احیاء می‌تواند یکی پیوندهای حوزه رشد صنعت گردشگری، و میراث فرهنگی کشور کمک شایانی نمود. با توسعه صنعت گردشگری و تقویت اقتصادی باعث استحکام هویت ملی و تجربه از کهنه به نو^{۳۰} به بیان دیگر از فضای گذشته در زندگی امروزی می‌توان احساس کرد. بنابراین رویکرد احیاء باعث تبدیل تهدیدات ناشی از تخریب و از میان رفتن میراث و سرمایه فرهنگی ملی، به فرصت‌هایی بهینه برای توسعه زیرساخت‌های رشد صنعت گردشگری و ورود ارز و سرمایه‌های کلان به اقتصاد کشور و ایجاد اشتغال برای کشور پدید گردد. همچنین در جهت توسعه رشد صنعت اقتصادی توجه به راهبردهای سیاسی زمینه مهم و مناسب در جهت تنظیم عملکردهای اساسی و تأثیرگذار می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
- تبدیل ابنیه‌های تاریخی با قابلیت اکولوژی^{۳۱} به بیان دیگر مکانی زیستی بومی.
 - تجربه روح‌مکان و حس‌مکان با گسترش پیوند هویت با احیاء ابنیه‌های تاریخی و فراهم کردن نیازهای روحی گردشگران.
 - مزیت‌های اقتصادی جهانی و بین‌المللی در جهت تدوین راهبردهای رویکردی باززنده‌سازی.
 - تأثیرپذیری ابنیه‌های تاریخی ارزشمند ملی به عنوان نقش مؤثر در توسعه صنعت گردشگری در راستای برند جهانی.
 - انطباق^{۳۲} ابنیه‌های تاریخی با تغییر کاربری سازگار در جهت حفظ هویت و احیاء بافت‌های تاریخی مرمت شهری.

۹- نتیجه‌گیری

احیاء بافت‌های تاریخی ارزشمند شهری باعث ایجاد تدوام حیات ابنیه‌ها در یک نظام به‌هم‌پیوسته در روند احیای هویت شهری در جهت توسعه پایدار بایستی قرار گیرد. هویت شهری می‌تواند نقش مهمی در ایفای رشد رونق توسعه صنعت گردشگری داشته باشد همچنین عملکرد فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در بازآفرینی شهری در طول زمان یک رویکرد راهبردی در جهت آفرینش مرمت شهری خواهد بود. «هویت» یک اثر دارای معنای واحد و فرایند ارتباط بین معمار (اثر معماری)، و ذهن مخاطب بوده است که به بیان دیگر آثار معماری باید دارای معنا و مفهوم عمیق در ارتباط با گذشته بوده و درعین‌حال نشان‌گر روح‌مکان، حس‌مکان و روح‌زمان باشد که این در اثر خلاقیت ذهن معمار پدید خواهد آمد و با حفظ ارتقاء هویت شهری در بافت‌های تاریخی ارزشمند با برنامه‌ریزی طراحان باعث ایجاد پیوستگی و گسترش استمرار زمان در مکان به‌صورت معنایی با هویت آمیخته و بارزتر شدن این ابنیه‌ها می‌شود. مرمت و احیای بناهای تاریخی علاوه بر حفظ و احیای یک اثر ملی و تاریخی و با ارزش‌های معماری و معاصر می‌تواند به حفظ باززنده‌سازی هویت شهری و احیاء بافت‌های تاریخی کمک شایانی داشته و بهره‌مند گردد. بنابراین در این پژوهش می‌توان گفت تبدیل بافت‌های فرسوده شهری و فاقد کاربری، به مراکز و کاربری‌های انطباقی سازگار می‌تواند باعث جذب سرمایه‌گذاری به‌خصوص بخش خصوصی در جهت توسعه گردشگری در احیاء ابنیه‌ها و رشد اقتصادی به‌شمار آید.

1. Repair	12. Reconstruction	23. Paul Michel Foucault
2. Authenticity	13. Historical Values	24. Henri Bergson
3. Adaptive Reuse	14. Maintain	25. David Hume
4. Intervention	15. Social Capital	26. Anthony Giddens
5. Restoration	16. Urban Identity	27. Reinventing
6. Spirit of Place	17. Cultural Capital	28. Correspondence
7. Sense of Place	18. Urban Repair	29. Tourism Industry
8. Modernization	19. Identity	30. Old into New
9. Revivalism	20. Gordon Cullen	31. Ecologie
10. Improvement	21. Amos Rapoport	32. Adaptation
11. Rehabilitation	22. Jon Lang	

منابع

۱. حاجی‌پور، خلیل، (۱۳۸۶)، «مقدمه‌ای بر سیر تحول و تکوین رویکردهای مرمت شهری (دوره زمانی بعد از جنگ جهانی اول تا آغاز هزاره سوم)»، فصلنامه اندیشه ایرانشهر، دوره ۲، شماره ۱۰-۹، صص ۲۵-۱۶.
۲. راپوپورت، ایماس، (۱۳۹۲)، «معنی محیط ساخته شده: رویکردی در ارتباط غیر کلامی» ترجمه فرح حبیب، چاپ سوم، تهران: انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
۳. رضازاده، راضیه، (۱۳۸۰)، «بحران ادراکی - رفتاری در فضای شهری» ماهنامه شهرداری‌ها، ویژه‌نامه طراحی شهری، شماره ۲۳، صص ۲۷-۲۳.
۴. فخاری تهرانی، فرهاد، اصغریان جدی، احمد، قدیری، بهرام، (۱۳۷۲)، «احیاء: اعطای عملکرد جدید به بناهای قدیمی»، فصلنامه صفا، دوره ۳، شماره ۱۲-۱۱، صص ۲۳-۶.
۵. کالن، گوردون، (۱۳۹۵)، «گزیده منظر شهری»، ترجمه منوچهر طیبیان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۶. کلانتری خلیل آباد، حسین، حاتمی‌نژاد، حسین، (۱۳۸۵)، «برنامه‌ریزی مرمت بافت تاریخی شهر یزد»، تهران: انتشارات فراگستر.
۷. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۷)، «تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید»، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: انتشارات نشر نی.
۸. لطفی، سهند، (۱۳۸۷)، «حفاظت و بازآفرینی شهری: مفاهیم و شرایط (با تأکید بر سال‌های دهه ۱۹۹۰ میلادی تاکنون)»، رساله دکتری شهرسازی، دانشکده شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
۹. لنگ، جان، (۱۳۸۶)، «آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط»، (ترجمه علیرضا عینی‌فر)، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۰. یوکیلهتو، یوکا، (۱۳۸۷)، «تاریخ حفاظت معماری»، ترجمه محمد حسن طالبیان و خشایار بهاری، چاپ دوم، تهران: انتشارات روزنه.
11. Bemanian, Mohammadreza, Pourjafar, Mohammadreza, Ahmadi, Ferial, and Sadeghi, Alireza. (2010). A Review of the Intellectual Identity and Sacred Symbols in the Architecture of Shiite Mosques, Research Quarterly of Shiite Studies, 8 (30).
12. Kalantari, Khalilabad, Hataminejad, Hossein, Pourahmad, Ahmad. (2005). Management and planning of restoration of historic texture of yazd city, Geographical Research Journal, No (48), Winter, pp.77-92.
13. Roberts, Peter. (2000). The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration. In Urban Regeneration: A Handbook, eds. Peter Roberts & Hugh Sykes, Saga Publications.